

A keleti származás tudata a 19. századi Magyarországon

„A magyar nép... Európában olly annyira elkülönzött és elszigetelt heterogen keleti raj” – írja gróf Széchenyi István 1841-ben a *Kelet népe* című, Kossuth radikalizmusával vitába szálló pamfletjében.¹ Hogy mennyire a középpontban volt a magyarság keleti származásának gondolata a 19. században, azt mi sem érzékelteti jobban, mint ahogyan az a Széchenyi érvel ezzel, akinél – egy kortárs napló megfogalmazása szerint – „senki nem véli fontosabbnak az európai összhangzáshoz való idomulást”.²

A keleti származás tudata a történelem folyamán mindenekelőtt a hun–magyar rokonság és a szittya öntudat gondolatkörével foglalkozó történeti, irodalmi és képzőművészeti alkotásokban jutott kifejezésre. A Lechner Ödön életműve előtt tisztelgő, 2013-ban, az Iparművészeti Múzeumban megrendezett konferencián³ tartott előadásomban a hun–szittya rokonság elképzelésének történelmi gyökereiről és különféle változatairól adtam egy rövid

áttekintést, ami kéziratban maradt. Napjainkban tanúi lehetünk e tradíció soha nem látott állami támogatással történő újraélesztésének, ezért leporoltam ezt a kéziratot, és kiegészítettem az azóta megjelent szakirodalomra is utaló jegyzetekkel.

Legelőször az eszme leglelkesebb 19. századi képviselőjét, a történész Horvát Istvánt mutatom be. Idézek a *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebbi történetéből* című, 1825-ben megjelent, nagy hatású könyvéből.⁴

„A’ Magyarok, Kunok, Jászok, Lófejük, Palótzok, Pártusok mindenkor hajdan is szinte úgy egy nyelvű nemzetet tettek, mint ma egy nyelvű nemzetet tésznek. Azonban nem voltak mindenkor, vagy minden lakásokban egy polgári alkatmány és Fejedelem alatt. Tagadhatatlan maradékaik a’ régi Szityáknak.”

Horvát összefoglalja a „Szitya Nemzet Históriaját”: eredetileg „Chamiták voltak és azért Afrika lakosai”, piramisépítők, napimádók. Egy részük északra vándorolt, és a Fekete-tengernél telepedett meg, Thracia földjén: ők lettek az „Európai Szityák”. Az egyiptomi fáraók szövetségeseiként az ott maradt „Partus Szityák” eközben meghódítják egész Elő-Ázsiát: „Ciliciát,

¹ Gr. Széchenyi István: *A’ Kelet népe* (Pozsony, 1841), 136.

² Bártfai László naplója. Idézi: Lackó Mihály: *Széchenyi és Kossuth vitája* (Budapest, 1977), 195.

³ Lechner. *Nemzetközi tudományos konferencia Lechner Ödön halálának 100. évfordulója alkalmából*. A konferenciára készült tanulmányok egy része angolul megjelent: Jékely Zsombor, szerk.: *Ödön Lechner in Context* (Budapest, 2015).

⁴ Horvát István: *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebbi történeteiből* (Pest, 1825), repr.: *A magyar múlt eltitkolt évezredei III.* (Budapest, 2002). Az idézetek helye: 7, 11, 17, 19, 21, 24, 33.

Cappadociát, Armeniát meg Persiát, sőt az Indus vize sem vett határt diadalmaiknak”. A zsidók Dávid királya „ki vándorolván hazájából, a Pártus barátságánál keresett menedék helyet [...] Ekkor tanulta meg az *Ijász Mesterséget*, mellyet, vissza térvén saját Nemzetéhez, a Sidókkal is megtanulatott. A Szityák (következésképpen Pártusok is) találván fel az Ijat és Nyilakat, nem tsuda, ha a *nyilazásnak*, söt *hátok mege lövésnek is*, fő Mesterei voltak... a Sidók igen hajlának a *Pártus szokásokra*, ... a *Szitya Nyelv* udvariság nyelve is vala. [...] Pözsög a Szent Irás mindenfelé a *régi Magyar nevektől* és *régi Magyar Irás módtól*. Ti éjjel nappal Szent Irást olvasó Rokonim! Hogyan nem vevétek ezeket észre a sok század alatt!”

És a történet folytatódik: Heródes, „az utolsó Sidó fejedelem Pártus Szitya volt”, akárcsak Tarsusi Szent Pál, „az első keresztyén Anyaszentegyháznak Fő oszlopa és Irója”. A szittyák más csoportjai a Lybiai (Magyar) Herkules vezérlése alatt a görög földeken hódítottak, ennek nyomán a görögök jász nótára kezdtek táncolni (Saltus Ionicus), és innen ered versmértékük is. „Az Argonauták története Magyar háború; de az valósággal az Iliás tárgya is, mellyet Homerus a Jászok között készített”. Szó esik a szittyák Itáliai terjeszkedéséről, közülük kerültek ki a „pelasgok”. Szittyá volt Nagy Sándor és Hannibál is. Ami pedig a hunokat illeti, „nem azt kellett volna tehát a Magyar Iróknak félszázad óta feszegetnie, hogy a Magyarok Hunusoknak maradékaik-e? Hanem inkább ezt: Magyarúl beszéltek-e az Attila Kúnai! Én hiteles okoknál fogva állíthatom: hogy a Kún és Magyar

egy nyelvnek két Dialectusát beszélte, 's hogy Attila maga egyenesen a Magyar Nemzet kebeléből született.”

Az idézett sorok szerzője nem dilettáns régiségbúvár, hanem nagyra értékelt középkorkutató, a Széchenyi Könyvtár custosa, a reformkor számos kiválóságának, Vörösmarty Mihálynak, Toldy Ferencnek, Eötvös Józsefnek a barátja vagy tanára, a modern magyar történettudomány egyik megalapozója, a genealógia, a kodikológia és a heraldika professzora.⁵ A *Rajzolatok a magyar nemzet legrégebb történetéből*, melyből az idézetek származnak, a történeti dokumentumok gondos tanulmányozásán alapult. Horvát azt írja, hogy közel 350 magyar történettel foglalkozó elbeszélő forrást kutatott fel, 300 ezer magyar és külföldi oklevélet olvasott el munkájához. Horvát István történelmi fantazmagóriáit zavarba ejtő mennyiségű tudós hivatkozás és még jobban zavarba ejtő etimológiai példatár támasztja alá.

Horvát a *Rajzolatokban* bemutatott rögeszméjét, vagyis hogy „mindenki szittyá és magyar a történelemben”, hamarosan egy újabb meghökkentő kijelentéssel tetézte. 1827-ben a következőket írja levelében Villax Ferdinánd zirci apátnak: „azon soha sem képzelt győződésre tettem szert, hogy / a Mindenható Isten az első emberben / Magyarat al-

⁵ Horvát István munkásságáról ld. Vass Bertalan: *Horvát István életrajza* (Budapest, 1895); Gunst Péter: *A magyar történetírás története* (Debrecen, 2000), 174–76.; van egy kéziratban olvasható disszertáció róla Soós István: *Horvát István és a történelmi segédtudományok* Budapest, 1994; Dávidházi Péter: *Egy nemzeti tudomány születése. Toldy Ferenc és a magyar irodalomtörténet* (Budapest, 2004), 408–68. Horvát levéltáros érdemeiről ld. különösen 410.

kotott. [...] Olyan igaz Ádám atyánk magyar volta, mint az, hogy Trója, Karthágó, vagy Numantzia hajdan valóban nagy város volt.”⁶

Nem minden kortársa fogadta el Horvát okfejtéseit, de kritikussait megzavarta, hogy a történész a filológia tudós hivatkozásaival támasztotta alá érveit. Ezen túl számos kortársa hasonlóan gondolkodott a szittya–hun–magyar rokonságról, és bár olykor fejcsóválva, mégis örömmel olvasta Horvát újabb „felfedezéseit” e téren. Közéjük tartozott például Fejér György (1766–1851), az Egyetemi Könyvtár igazgatója, a latin oklevelekből készített első magyar forráskiadvány, a *Codex Diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* gondozója (1829–1844).⁷

Horvát érdeklődése a magyarság szittya őstörténete, keleti eredete iránt a 19. századi magyar közélet központi tematikájához kapcsolódott – ahhoz a gondolatkörhöz, amely egyebek között Vörösmarty Mihály, Arany János vagy akár Lechner Ödön műveit ihlette. A következőkben e gondolatkör legfontosabb képviselőiről rajzolok valamiféle összképet. Középkorkutató vagyok, nagy a csábítás, hogy a középkorral kezdjem ezt az áttekintést, annak pontos leírásával, hogy milyen formában jelentek meg ezek az eszmefuttatások Anonymusnál, Kézai Simonnál, majd hogyan lesz

e motívum Thuróczi, Bonfini, Oláh Miklós, Otrokocsi Főris Ferenc, Bél Mátyás és mások munkáiban a magyar történeti tudat sarokpillére a reneszánsz és a kora újkor idején. Ezt most mégis mellőzöm,⁸ tekintettel arra is, hogy e kérdéskört bőségesen tárgyalta a kutatás: Sebestyén Gyula, Hóman Bálint, Németh Gyula, Györffy György, Szűcs Jenő, Szörényi László, Domokos Péter,⁹ és újabban Vásáry István, Szabados György, Mikos Éva, Sándor Klára, Bozóky Edina, Langó Péter, Veszprémy László.¹⁰

⁸ Részletesebb elemzéshez ld. Gábor Klaniczay: *The Myth of Scythian Origin and the Cult of Attila in the Nineteenth Century*. In Gábor Klaniczay, Michael Werner and Ottó Gecser, eds.: *Multiple Antiquities – Multiple Modernities. Ancient Histories in Nineteenth Century European Cultures* (Frankfurt – New York, 2011), 185–212.

⁹ Sebestyén Gyula: *A magyar rovásírás hiteles emlékei* (Budapest, 1915); Hóman Bálint: *A magyar–hun hagyomány és hun-monda* (Budapest, 1925; repr. Máriabesnyő-Gödöllő, 2003); Németh Gyula, szerk.: *Attila és hunjai* (Budapest, 1940 fg); Györffy György: *A magyarság keleti elemei* (Budapest, 1990); Szűcs Jenő: *Társadalomelmélet, politikai teória és történetiszemlélet Kézai Gesta Hungarorumában*. (A nacionalizmus középkori genézisének elméleti alapjai). In uő: *Nemzet és történelem. Tanulmányok* (Budapest, 1974); Szörényi László: *Hunok és jezsuiták* (Budapest, 2003); Domokos Péter: *Szkítiától Lappóniáig. A nyelvrokonság és az őstörténet kérdésének visszhangja irodalmunkban* (Budapest, 1998).

¹⁰ Vásáry István: *Magyar őshazák és magyar őstörténészek* (Budapest, 2008); Szabados György: *A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században* (Budapest, 2006); Mikos Éva: *Árpád pajzsa: A magyar honfoglalás-hagyomány megszerkesztése és népszerűsítése a XVIII–XIX. században* (Budapest, 2010); Sándor Klára: *Nyelvrokonság és hunhagyomány. Rénszarvas vagy csodaszarvas? Nyelvtörténet és művelődéstörténet* (Budapest: 2011); Bozóky Edina: *Attila. A hun király és legendái* (Budapest 2015); Langó Péter: *Turulok és Árpádok. Nemzeti emlékezet és koratörténeti emlékek* (Budapest: 2017); Veszprémy László: *Történetírás és történetírók az Árpád-kori Ma-*

⁶ Horvát István levele Villax Ferdinándhoz, idézi Vass, *Horvát István*, 381–82. (Köszönöm Dávidházi Péternek, hogy felhívta erre a figyelmemet.)

⁷ Georgius Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis* (Budae, 1829–44), 43 kötet; Horváthoz fűződő barátságáról és a vele folytatott vitáiról ld. Zsidi János: Fejér György (Budapest, 1936), 38–41.

A magyarság eredete, szittyia, hun vagy általában vett keleti kapcsolatai körül a 19. században kialakuló szenvedélyes vitákhoz azonban röviden szólni kell azok 18. századi előzményeiről. Mindenekelőtt két újonnan kifejlődő tudományos diszciplína, a forráskritikai és filológiai megalapozottságú történettudomány és történeti nyelvészet eredményeit kell itt megemlíteni. Az előbbinek köszönhető három kulcsfontosságú forráskiadvány: Anonymus *Gesta Hungarorum*-ának 1746-os kiadása,¹¹ a magyar őshazát, a keleti *Magna Hungariát* kereső 13. századi, Julianus barát által vezetett dominikánus misszió útjáról Riccardus által készített beszámoló megjelentetése 1748-ban,¹² majd a hun–magyar történet alapművének, Kézai Simon gesztájának 1781-es kiadása.¹³ A 18. század derekán a kiváló jezsuita történész, Pray György megpróbálta újragondolni a nomád hunok, avarok és magyarok történetét a kortárs orientalisztika legfrissebb eredményeinek tükrében,¹⁴ mindezenelőtt a francia Joseph de Guignes munkájára (*Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mongols, et des autres Tartares Occidentaux...* 1756–58), és az általa használt kínai forrásokra támaszkodva.¹⁵

gyarországon (XI–XIII. század közepe) (Budapest, 2019), 307–319.

¹¹ Johann Georg von Schwandtner et Mathias Bel: „Anonymi Belae Regis Notarii, Historia Hungarica de VII. primis Ducibus Hungariae”, *Scriptores rerum Hungaricarum* (Budae, 1746), vol. I, 1–38.

¹² Josephus Innocentius Desericzky: *De Initii ac Majoribus Hungarorum commentaria* (Budae et Pestini, 1748).

¹³ *Magistri Simonis de Kéza, Chronicon Hungaricum*, ed. Alexius Horányi (Wien, 1781).

¹⁴ Georgius Pray: *Annales veteres Hunnorum, Avarum et Hungarorum* (Wien, 1761).

¹⁵ Joseph de Guignes: *Histoire Generale des Huns, des Turcs, des Mogols, et des autres*

A 18. századi humántudományos megújulás másik fontos területe a történeti nyelvészet volt. A fordulat itt is egy jezsuita tudós nevéhez kötődik. 1770-ben jelent meg Sajnovics János *Demonstratio idioma Hungarum Lapporum idem esse*, című könyve, mely a magyar etnogenezis egy másik keleti változata, a finnugor származás mellett érvelt. Sajnovics hírnevét elsősorban az alapozta meg, hogy a kor nagy tekintélyű német történétírója, August von Schlözer elismerőleg támaszkodott elméletére népszerű írásaiban.¹⁶ A hun–magyar rokonsággal szembeállított finnugor tézis hamarosan komoly indulatokat és heves ellenállást váltott ki a történészek táborában. A ferences Szekér Joákim (1752–1810) könyve, a *Magyarok eredete* (1791), a pálos Virág Benedek (1754–1830) által írt *Magyar századok* (1805) és mindenekelőtt a piarista író, Dugonics András (1740–1808) *Szittyiai történetek* (1808) című munkája ugyanúgy lándzsát törtek a szittyia eredet mellett, mint a kor legnagyobb szabású történeti szintézise, a jezsuita Katona István (1732–1811) 47 kötetes műve, a *Historia critica Regnum Hungariae* (1805–1817).¹⁷

Tartares Occidentaux, & c. Avant et depuis Jesus-Christ jusqu'a present, (Paris, 1756–58) 4 vols.; Vásáry István: *Az őstörténész Pray. Irodalomtörténeti Közlemények*, 83 (1979), 287–92.; repr. in idem: *Magyar őshazák és magyar őstörténészek*. 153–160.

¹⁶ Pusztai János: *Az „ugor–török háború” után* (Budapest, 1977), 9–17.; Domokos, *Szkitiától Lappóniáig*, 51–78.

¹⁷ Szabados: *A magyar történelem kezdeteiről*, 201–221.; Gunszt: *A magyar történetírás*, 171–174.; Szőrényi László: *Dugonits András*. In uő: *Memoria Hungarorum* (Budapest, 1996), 77–107.; Vásáry István: *Őstörténet és nemzeti tudat a reformkorban. Irodalomtörténeti Közlemények*, 84 (1980), 15–25, repr. in uő: *Magyar őshazák és magyar őstörténészek*, 161–174.

A 18. század végi történeti írások adták a kiindulópontot Horvát István fentebb ismertetett eszmefuttatásaihoz, ezek nyomán lett ő a magyarság szittyá öntudatának legfőbb exponense a 19. század első felében. Ebben jelentős segítséget kapott a kor neves műgyűjtőjétől, Jankovich Miklóstól (1772–1846) is, akinek értékes, *Bibliotheca Hungarica* nevet viselő kéziratgyűjteményét 1832-ben megvásárolta a gróf Széchényi Ferenc által 1802-ben alapított Nemzeti Múzeum.¹⁸ Jankovich megkülönböztetett érdeklődéssel fordult a magyar őstörténet problémái felé. 1824-ben felvette a kapcsolatot neves orientalista kortársával, Julius Klaprothtal, aki munkáiban említést tett egy Madshar nevű településről a Kaukázusban, bár tagadta, hogy annak a magyarokhoz bármi köze lenne. Ez ügyben Jankovich 1824-ben egy egész expedíció finanszírozását határozta el: a magyar világutazó, Nagylaki Jaksics Gergely arra vállalkozott, hogy újra bejárja Julianus barát útját, és a Kaukázusban felkutatja a magyarok őseinek maradványait. Utazásáról hamarosan, 1825-ben megjelent egy szenzációsnak tűnő beszámoló, amelyet Perecsényi László közölt a *Felső Magyar Ország Minerva* című lapban, miszerint Jaksics Gergely „Kókásban” (vagyis a Kaukázusban) hétmillió magyarul beszélő „szittyá hunt” talált, akikkel magyarul tudott társalogni. Perecsényi híradását azonban, amely valószínűleg nem is Jaksicstól származott, hamisítványként, szimpla

hazugságként leplezte le a kortárs keletkutató, Jerney János. Perecsényi valóban nem állt gyanún felül: 1820-ban megjelent könyvében (*Vetkedés a' közös Szittha Honnos-Magyar, és ehhez tartozó felekezetek között az ő minden tulajdonságok eránt*) található egy hamisított, 1396-ra datált oklevél. Jankovich Miklós mindezek ellenére egy második hasonló célú kaukázusi expedíció költségeit is fedezte: 1829-ben Ógyallai Besse János útjához adott támogatást, aki ezután több lelkes híradást küldött a Kaukázusból, de magyarokat ott nem talált.¹⁹

Részben ugyancsak a kaukázusi őshaza nyomdokai iránti érdeklődésből indult felfedező útjára a leg híresebbé lett magyar orientalista, Kőrösi Csoma Sándor (1784–1842), aki kifejezetten küldetésének tekintette, hogy bebizonyítsa: „ellentétben a finn–magyar elmélet mellett kardoskodók megnyilatkozásaival, a magyar nép igenis Attila népe”. Göttingeni tanulmányai után Csoma Közép-Ázsiába jutva végül előbb Tibetben kutatott, és az első angol–tibeti szótár megalkotásáért lett világhíres. Tervei között szerepelt azonban, hogy továbbmegy innen az ujugurok földjére, „Jugriába”, mert ott remélte megtalálni a keleti magyarok nyomait. „A mi eleink ezen vidékről szállottak le, mint kultusz-nemzetek, a Krisztus előtt több századdal” – írta. További felfedező útjában azonban maláriabetegsége és halála megakadályozta.²⁰

¹⁸ Jankovich Miklós, *a gyűjtő és mecénás (1772–1846). Tanulmányok*. Szerk.: Beliska-Scholtz Hedvig (Budapest, 1985); Jankovich Miklós (1772–1846) *gyűjteményei*. Szerk.: Mikó Árpád (Budapest, 2002).

¹⁹ Vásári István: Jankovich Miklós és a magyar őstörténet. In uő: *Magyar őshazák és magyar őstörténeszek*, 179–191.

²⁰ *Collection of Tibetan mss. and xylographs of Alexander Csoma de Kőrös*. Szerk.: Terjék József (Budapest, 1976); Vásári István: *Ős-*

Sikeresebb volt nála a következő generáció magyar keletutazója, Reguly Antal (1819–1858), aki az uralkodó felfogással ellentétben a Volgánál és az Uralon túl – az „északi Jugria” táján – kutatta nyelvrokonaikat. Így került a vogulok, a hantik, mordvinok, cseremiszek, udmurtok, baskírok és csuvasok földjére. Noha Reguly felfedezései nem épp a szityya teóriát erősítették, számos kortársa támogatta, köztük Vörösmarty, Széchenyi, Eötvös József és Toldy Ferenc.²¹

Miközben az orientalisták és a nyelvészek a keleti eredet nyomait kutatták, a kor irodalmárai, költői és írói sem tétlenkedtek: „elveszett naiv hőseposzunk” maradványait próbálták fellelni, pótolni, újratementeni. Fél szemüket a szerencsésebb nemzeteken, a Roland-éneket felfedező franciákon, a Beowulfot megtaláló angolokon vagy a Nibelung-éneket előásó németeken tartva,²² a múlt irodalmi emlékeinek magyar bűvárai is sóvárogtak valami hasonló után. Anonymus és Kézai újra kiadott krónikáinak, az orientalisták úti beszámolóinak és mindenféle hun–szityya történettel foglalkozó történeti forrásnak a legfigyelmesebb olvasói költőink és íróink voltak, akik maguk is fontos alkotásokkal gazdagították e tematikát.

történet és nemzeti tudat a reformkorban. In uó: *Magyar őshazák és magyar őstörténesek*, 172–173.

²¹ Domokos: *Szkítiától Lappóniáig*, 105–107.

²² Joep Leerssen: A Cross-Country Foxhunt: Claiming Reynard for the National Literatures of Nineteenth-Century Europe. In: Patrick J. Geary – Gábor Klaniczay, szerk.: *Manufacturing the Middle Ages. Entangled History of Medievalism in Nineteenth-Century Europe* (Leiden, 2013), 259–278.

Csokonai Vitéz Mihály egyik delgetett terve egy *Árpádiász* című eposz írása lett volna, amihez komolyabb nyelvészeti és történeti előtanulmányokat folytatott.²³

A hőseposz újratementésének feladatát tőle Vörösmarty Mihály vette át: ezt az érdeklődését jelzi 1821-ben írt költeménye, *A szityya gyermekek*, amelyben a költő egy harci játékot ír le, ahol feldereng a keleti eredet emléke: „Te légy Magyar, s keletről jő előmbe. Én majd nyugatról állok ellened”. Tudjuk, hogy Vörösmarty nagy figyelemmel olvasta egy viszonylag ismeretlen pályatársa, Aranyosrákosi Székely Sándor *Dierniász. Székelyek Erdélyben* című, 1823-ban megjelent őstörténeti tárgyú eposzpróbálkozását. Ezek után készült el saját nagyszabású epikus költeménye, a *Zalán futása*, mely ugyanabban az évben látott napvilágot, mint Horvát István már sokat idézett könyve, a *Rajzolatok*.²⁴

Kettejük szoros együttműködésével már foglalkozott a magyar irodalmi kutatás: Borbély Szilárd és Dávidházi Péter.²⁵ Tudjuk, hogy Vörösmarty bőven merített ihletet költeményéhez Horvát István *Árpád Pannónia hegyén* című, az *Aurora*

²³ Domokos: *Szkítiától Lappóniáig*, 86–88; Dávidházi, *Egy nemzeti tudomány*, 446–447.

²⁴ János M. Bak: From the Anonymous *Gesta* to the *Flight of Zalán* by Vörösmarty. In János M. Bak, Patrick J. Geary and Gábor Klaniczay, eds.: *Manufacturing a Past for the Present: Forgery and Authenticity in Medievalist Texts and Objects in Nineteenth-Century Europe* (Leiden, 2015), 96–108.

²⁵ Borbély Szilárd: Horvát István és Vörösmarty Mihály: történelmi és irodalmi fikció találkozása. In *Vörösmarty és a romantika*. Szerk.: Takáts József (Pécs–Budapest, 2001), 111–126.; Dávidházi Péter: A nemzet mint res ficta et picta keletkezéséhez. 'Párducos Árpád' és 'eleink' útja a költészettől a történetírásig. In Vörösmarty és a romantika, 95–110;

folióirat hasábjain megjelent esszéjéből, melyben az „a Turul ház Istenéből” kiáradó fényt a kereszténység történelmi jelentőségéhez hasonlítja.²⁶ Az esszét ábrázoló metszet hozzájárulhatott ahhoz, hogy a magyar vezérhez kapcsolt *epitheton ornans* Vörösmartynál „párducos Árpád” lett (e viseletnek egyébként Horvát István külön értekezést szentelt: *A Párdutzbőrről, mint hajdani Magyar Vitézi Ékességről* címmel).²⁷

Vörösmarty keleti eredet iránti érdeklődésének egy másik megnyilvánulása az 1828-ban befejezetlenül maradt, „Csaba” névvel aláírt *Magyarvár* című költemény, mely a már említett kaukázusi Magyar nevű helységhez kapcsolódott, mitikus romokat álmódva hozzá: „Dőlve, magányosan áll, az enyészet képe, Magyarvár késő romjaiban...”²⁸

A hun–magyar történet legalaposabb kidolgozója, mint tudjuk, Arany János lett, aki külön tanulmányban foglalkozott „naiv hősi eposzunk” hiányával.²⁹ Irigykedve emlegette a cseheket, akik „felfedeztek” egy ilyen kora középkori költeményt a mitikus Libusáról (ezekről a Königinhofban és Grünbergben fellet kéziratokról azonban nem sok-

kal később bebizonyították, hogy két 19. századi filológus, Václav Hanka és Josef Jungmann hamisítványai).³⁰ Arany 1853-ban látott hozzá a *Csaba-trilógia* megírásához, amihez alaposan áttanulmányozta Ipolyi Arnold 1854-ben megjelent *Magyar mythológiáját*. Első vázlatait ekkor készítette, bár magából a nagy műből végül csak a *Buda halála* (1863) készült el, a többi rész töredékben, vázlatban maradt.³¹

Ugyanezekben az években, részben ismét Horvát István hatására, Jókai Mór is foglalkozni kezdett a keleti magyar eredet témájával. 1854-ben jelentette meg *A magyar nemzet története regényes rajzokban* című könyvét, mely Attila halálával, a szittyia magyarokkal és a kaukázusi Magyarvár kérdésével kezdi a történeti áttekintést.³² Jókai hunok iránti töretlen érdeklődését szemlélteti, hogy 1893-ban, amikor barátai őt egy *Jubileumi Albummal* köszöntötték, abban külön képet szenteltek Attilának, akit frivol félmeztelen múzsák csapata vesz körül harci szekerén.³³

²⁶ Horvát István: Árpád Pannónia hegyén, *Aurora Hazai Almanach* (1822), 321–341.

²⁷ Horvát István: A Párdutzbőrről, mint hajdani Magyar Vitézi Ékességről. *Tudományos Gyűjtemény* 21 (1837), I. kötet.

²⁸ Martinkó András: 'Magyar' vártól Magyarvárig. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 68 (1964), 425–448.

²⁹ Arany János: Naiv eposzunk. In Arany János *Összes művei*. Szerk.: Kereszturi Dezső, 10. kötet (Budapest 1962), 265–274.; Vö. S. Varga Pál: 'Népies-nemzeti', 'nemzeti klasszicizmus' – a nemzeti irodalom hagyományközösségi szemlélete. 1860. Arany János *Naiv eposzunk*. In Szegedy-Maszák Mihály – Veres András, szerk.: *A magyar irodalom története*. 1800–1919 (Budapest, 2007), 445–460.

³⁰ Dávidházi: *Egy nemzeti tudomány*, 518–532; Pavlina Rychterová: The Manuscripts of Grünberg and Königinhof: Romantic Lies about the Glorious Past of the Czech Nation. In Bak, Geary and Klaniczay, eds.: *Manufacturing a Past for the Present*, 3–30.

³¹ Szörényi László: Arany János *Csaba-trilógiája* és Ipolyi Arnold *Magyar mythológiája*. In Korompay H. János, szerk.: *A két Arany. Összehasonlító tanulmányok* (Budapest, 2002), 67–79.

³² Jókai Mór: *A magyar nemzet története regényes rajzokban* I. In *Jókai összes művei*. Szerk.: Lengyel Dénes – Nagy Miklós. 67. kötet (Budapest, 1969). Horvát Jókaira gyakorolt hatásáról ld. 343–346.

³³ Hofer Tamás: Construction of the 'Folk Cultural Heritage in Hungary' and Rival Versions of National Identity. In uő szerk.: *Hungarians between "East" and "West". National Myths and Symbol*, (Budapest, 1994), 27–52.

Horvát István tanítványa, közeli barátja és tisztelője volt a „nemzeti irodalomtudomány” megalapítója, az Akadémia tekintélyes főtitkára, az Akadémia tekintélyes főtitkára, az Akadémia tekintélyes főtitkára, Toldy Ferenc (1805–1875). 1844-ben még dicsérte Horvátot: „Nincs senki, sértés nélkül mondhatom el, ki nemzetünk belső életét, ennek köz és magán minden ágait úgy ismerné, mint ő; ki előtt minden létező források, valamint sokak előtt mindeddig rejtve maradt számtalan okleveles emlékek segedelmével a középkor állapotjai, szokásai, erkölce oly derült fényben állanak, mint őelőtte.” 1856-os életrajzi cikkében azonban már nem rejti véka alá kritikai fenntartásait sem: történeti-etimológiai okfejtéseiről azt írja, hogy „beteges, valóban történet elleni irány vett erőt lelkén csalképeivel... s itt megszűnhetném e tárgyról, ha Horvát István iparkodásai elszigetelt, helyre szorult seb lettek volna történeti tudományosságunk testén. De az elbetegesítette ezt vagy egy emberkorra.”³⁴

A „fertőzés” valóban súlyos volt, még a 19. század második felében is éreztette hatását. Beleházi Bartal György (1785–1865) több évtizedes országgyűlési képviselői és jogász pályafutás után fordult a történelem vizsgálata felé. Egy hasznos latin jogtörténeti kézikönyv után 1859-ben védelmezni próbálta a *Csiki Székely Krónikát* a hamisítás vádjával szemben, 1860-ban pedig *A párthus és Húnmagyar Scythákról* publikált monográfiát.³⁵ Horvát követőjeként

jelentős figyelmet, 1862-ben külön forrásválogatást szentelt a szittyáknak a magyar klasszika filológia görög professzora, Télyf János, Homérosz és Platón magyar fordítója.³⁶ Horvát útmutatásai nyomán gyűjtötte össze 1861-ben „pelasg őseink” régészeti emlékeit az Appenineken a garibaldista huszárcapitány Mátyus Izidor, akinek munkásságát Szilágyi János György dolgozta fel a közelmúltban.³⁷

Toldy Ferenc azonban ekkor már a „másik keleti eredet” pártján állt. Egy pártfogoltja, Hunfalvy Pál (1810–1891) kapta meg a feladatot, hogy a fiatalon meghalt Reguly hagyatékát rendszerezze, közzétegye, és megszervezze a finnugrisztika tudományos diszciplináját. Hunfalvy meghívta maga mellé Göttingenből a német Josef Budenzet (1836–1892), és ők ketten 1872-ben tanszéket alapítottak a pesti egyetemen az ural-altaji nyelvek tanulmányozására. A keleti eredet kérdésében megváltozott akadémiai erőviszonyok jegyében robbant ki az újabb nagy vita a nyelvrokonság kérdése körül, amelyet – némi túlzással – „ugor–török háborúként” tart számon a történeti kutatás. A vita kirobbantója egy tehetséges turkológus-orientalista nyelvész Vámbéry Ármin (1832–1913) 1869-ben megjelent tanulmánya: *A magyar és török-tatár nyelvekbeni szóegyeztetések*, melyben azt fejtegette, hogy bár a magyar nyelv törzse, nyelvtana túlnyomórészt finnugor, az alapszókin-

³⁴ Toldy Ferenc: *Irodalmi arcképek* (Budapest, 1985 [1856]), 82., 87.

³⁵ Beleházi Bartal György: A magyar vérszerződés, és a csiki székely krónika, az Anonymusról adott cikk folytatásban. *Új Magyar Múzeum*, 1859, 413–427.; Uő: *A párthus és*

Húnmagyar Scythákról. Kiadja Toldy Ferenc (Pest, 1860).

³⁶ Télyf János: *Magyarok Őstörténete. Görög források a Scythák történetéhez* (Pest, 1863).

³⁷ Szilágyi János György: *Pelasg ősök nyomában. Magyar ásatás az Appenineken 1861-ben* (Budapest, 2002).

cse nagyrészt török, és bár a magyar keveréknép, a meghatározó etnikuma török. Vámbéry cikkéről Budenz József éles kritikát közölt 1871-ben a *Nyelvtudományi Közleményekben*, kétségbe vonva annak módszereit és eredményeit, amit azután viszontválaszok hosszú sora követett, és végső soron a finnugor tézis diadalával végződött, bár Vámbérynek is megmaradtak – mind a mai napig – a hívei.³⁸

A nyelvészek vitája persze korántsem tett pontot a hun-rokonság tézisének, Attila kultuszának a népszerűségére, a szittya, török, kaukázusi, perzsa, párthus és más keleti rokonítások sorára. A kiegyezés után a Monarchiában megnyilvánuló kulturális sokszínűségeken belül talán még nagyobb szükség lett a magyar nemzeti identitás ezen egzotikus, keleties alkotóelemére, amelynek szabad teret engedtek és komoly ösztönzést adtak az 1896-os millenniumi ünnepek – erre, és az ennek sodrában születő irodalmi alkotásokra, például Gárdonyi Géza *A láthatatlan emberére* azonban itt már nincs módom kitérni –, nem is beszélve e viták mind a mai napig tartó továbbgyűrűzéséről.

A keleti eredettudat egyetlen további megnyilvánulási formáját szeretném – befejezésékképpen – megemlíteni: a vizuális kultúra jelenségét. A szittya öntudat természetesen nyomot hagyott a képzőművészetben is: Than Mór *Attila lakomája* (1865) ikonográfiájánál a festő egy külön erre a célra összehívott tudós bizottság tanácsaira támaszkodha-

tott, a turulmadaras díszítést a kor orientalista divatjaival, az indoiszlám ornamentikával ötvözte. Említést érdemel Páczka Ferenc *Attila halála* című festménye (1883), melyre a festő díszítőelemként odafestette a kortárs régészek által épp abban az időben vitatott nagyszentmiklósi kincs két darabját,³⁹ köztük azt a bikafejes ivócsanakot, amely később felbukkant a Lechner tervezte Postatakarékpénztár homlokzatán.⁴⁰

Az efféle orientalisztikus motívumok előkerülésénél azonban nagyobb jelentőségű, hogy a 19. század utolsó évtizedeiben kialakult egy nagy hatású elmélet, mely a vizuális formanyelv strukturális díszítőelemein keresztül kívánt különböző kultúrák között történelmi rokonságot kimutatni. Ez a megközelítés Gottfried Semper nyomdokain haladva a kézművesség és az ornamentika megnyilvánulásainak művészettörténeti vizsgálatát, rendszerezését tűzte ki célul. Az 1873-as bécsi világkiállításra készített, Rómer Flóris és Xántus János által válogatott és Pulszky Károly által részleteiben elemzett anyag jó lehetőséget adott a fellendülő régészeti és néprajzi gyűjtőmunka és a művészettörténeti kutatás eredményeinek összevetésére, és ráirányította e témára a figyelmet.⁴¹

³⁸ Pusztai: *Az „ugor-török háború”*, 92–107.; Domokos: *Szkitiától Lappóniáig*, 10–144.; Dobrovits Mihály, szerk.: *A megtalált örökség. Nemzetközi Vámbéry konferencia* (Dunaszerdahely, 2003).

³⁹ Sinkó Katalin: *Viták a nemzeti ornamentika körül 1873–1907 között*. In: Vadas Ferenc, szerk.: *Romantikus kastély. Tanulmányok Komárik Dénes tiszteletére* (Budapest, 2004), 405; vö. Bálint Csanád: *A nagyszentmiklósi kincs* (Budapest, 2004).

⁴⁰ Ádám Bollók: *Enthralled by National Ornament: Debates at the Turn of the Nineteenth and Twentieth Centuries about the Origins of Hungarian Conquest Period Decorative Art*. In: Jékely, *Ödön Lechner in Context*, 125–134.

⁴¹ Sinkó: *Viták a nemzeti ornamentika körül*, 414–417.

Az ornamentika nemzeti sajátosságainak és széles körű keleti kapcsolatainak a vizsgálatához azonban a tudósszakmán kívülről, egy erdélyi rajztanár és műgyűjtő, Huszka József (1854–1934) munkásságából érkezett a döntő impulzus. Huszka a székely kapuk és a cifraszűr díszítőmotívumainak dokumentációjából kiindulva az ornamentika elemeiből a nemzeti karakterre vonatkozó szabályokra következtetett, és a motívumok szimbolikus tartalmát egy széles körű nemzetközi – elsősorban keleti – összehasonlításban értelmezte. 1885-ben megjelent *Magyar díszítő stíl*, majd az 1898-ban megjelent *Magyar ornamentika* című könyve (és számos további munkája) hasonló felbolydulást – és hasonló szélsőséges reakciókat – váltott ki a „nemzeti stílus” felkutatásával és az ornamentika sajátos kifejezésformáival ekkoriban igen intenzíven foglalkozó iparművész, építész, régész, művészettörténész közvéleményben, mint annak idején Horvát István irományai a történészek vagy később Vámbéry Ármin elemzései a nyelvészek körében.⁴²

Van is sok hasonlóság Huszka amatőr és történelemellenes ornamentikatipológiája és a naiv nyelvészeti etimológiák, anakronisztikus rokonítások között. Ennek boncolgatása megérdemelne egy külön tanulmányt. Huszka életművére megkülönböztetett figyelem irányult a 2006-ban Fejős Zoltán által rendezett kiállítás és azon belül is Sinkó Katalinnak Huszka magyar ornamentikájáról kidolgozott elemzései

⁴² Huszka József: *A magyar turáni ornamentika története* (Budapest, 1996).

jóvoltából.⁴³ Még sok értékes megfigyeléssel kecsegtethet mindennek abba a szélesebb nemzetközi kontextusba illesztése, amit a sziléziai-osztrák Josef Strzygowski (az *Orient oder Rom* nagy hatású szerzője) nem sokkal ezután kibontakozó munkássága és a nyomában kialakuló viták jelentettek.⁴⁴ A 2014-es budapesti Lechner-konferencia több előadása bemutatta, hogy az ornamentikatanban összegződő 19. századi magyar orientalizmus komoly hatással volt a Huszkát nagyrabecsülő Lechner Ödön építészetére.⁴⁵

Utóhang 2019-ben

Némi nosztalgia fogott el, amikor e nyáron újraolvastam a Lechner-konferenciára öt évvel ezelőtt írt előadás szövegét. Az utóbbi két évtizedben szemtanúi lehettünk annak, hogyan éled újra Horvát István szittyia öröksége és az „ugor–török háború”. Előbb a „szittyia könyvesboltok” megszaporodó kínálatában (ahol hamarosan kapható lett az összes 19. századi hun–szittyia–magyar rokoniságról szóló iromány reprintje). Majd a *Magyar Narancs* „politikai okkultizmus” cikksorozatában bemutatott, megmosolyogtató jelenségekben: a rovásírást (helynévtáblákon, iskolai tankönyvekben) népszerűsítő mozgalomban,⁴⁶ az Ósmagyar Táltos Egyház fellépésében, a Szent Korona okkult kultuszában, pilisi pálos

⁴³ Huszka József, *a rajzoló gyűjtő*. Szerk.: Fejős Zoltán (Budapest, 2006).

⁴⁴ Josef Strzygowski: *Orient oder Rom. Beiträge zur Geschichte der spätantiken und frühchristlichen Kunst* (Leipzig, 1901).

⁴⁵ Keserü Katalin: *Ornamentika-értelmezések*. In: Rockenbauer, Zoltán, szerk.: *Újraértelmezett hagyomány* (Budapest, 2015), 65–85.

⁴⁶ Sándor Klára: *A székely írás nyomában* (Budapest, 2014).

romoknál vagy a tápiószentmártoni Attila-sírnál gyógyulást keresők zarándoklatában.⁴⁷ A népi vallás, csodahit és a boszorkányhiedelmek kutatójaként érdeklődéssel figyeltem e politikailag (is) motivált kultikus keletiidentitás-keresés modern formáinak alakulását. Arra azonban soha nem gondoltam volna, hogy olyan hivatalos állami ideológia lesz belőlük, mely az e kérdések tudományos vizsgálatát megpróbálja maga alá gyűrni és eltaposni. A magyar turanizmus 20. századi történetéről a közelmúltban megjelent monográfia ironikusnak szánt címe – *Keletre, magyar!*⁴⁸ – véresen komoly kultúrpolitikai jelszó lett.

Az első figyelmeztető jel talán az volt, hogy a türk rokonságot kazah és más közép-ázsiai hagyományörzőkkel 2008 óta a Kurultaj nevű, kétévenkénti „magyar törzsi gyűlésen” ápoló etno-pogány szubkultúra fővédnöke 2010 óta Lezsák Sándor, a parlament akkor újdonsült fideszes alelnöke lett. A millennium táján még Szent István kultuszának újjáélesztésén munkálkodó Orbán Viktor 2012-ben Ópusztaszeren az Árpád-dinasztia mitikus ősmadarát, a turult ábrázoló monumentális emlékművet avatta fel.

2017-ben – eltulajdonítva a Jobbik egyik korábbi radikális követelését – új tudományos intézetet is alapított

a Fidesz-kormány e kérdések vizsgálatára: a magyar őstörténet régészével foglalkozó László Gyula Intézetet. Ez még jóformán nem is kezdett el működni, amikor 2018-ban beolvasztották a megalakítandó új, jelentős költségtámogatással kista-fírozott, a kormány vezérelte tudományos központba, a Magyarságkutató Intézetbe. Ennek az intézetnek az alapításánál az „emberi erőforrások” hivatalba lépő új minisztere, Kásler Miklós onkológus bábáskodott, aki az elmúlt évtizedben már többször hozzászólt a magyar őstörténet problémáihoz az „alternatív történetírás” szellemében. Jelentős vitát kavart például, amikor III. Béla maradványaiából – társkutatóival együtt – azonosítani próbálta az Árpád-ház genetikai profilját, és ezt a „nem finnugor eredet” bizonyítékként tárta a magyar közvélemény elé.⁴⁹ A közelmúltban pedig a következő emblematikus kijelentést tette: reméli, hogy ez az új intézet egyszer s mindenkorra „véget vet a régi türk–finnugor hipotetikus eredet- vagy *nyelveredetvitának*”.⁵⁰ Más szavakkal: a kormány képviselője kijelölte, hogy milyen végeredményt várna a terv szerint 101 munkatársat foglalkoztató új kutatóintézettől.

A kívánt eredményt meg sem várva, Orbán Viktor, amikor 2018 szeptemberében egy magyar delegációval részt vett Kirgizisztánban, Csolponatában a türk népek találkozájaként rendezett „nomád világjátékokon”, a nyelvészek nagy megrökönyödésére azt nyilatkozta, hogy „a magyar a

⁴⁷ László Kürti, “Neoshamanism, National Identity and the Holy Crown of Hungary”, *Journal of Religion in Europe*, 8 (2015), 235–60; Kis-Halás Judit: A táltos és az emberi lét hét szintje. Ezoterizmus és újpogányság kölcsönhatásainak vizsgálati lehetőségei a kortárs gyógyítói rendszerekben. In Povedák István – Szilárdi Réka, szerk.: *Sámán sámán hátán. A kortárs pogányság multidiszciplináris vizsgálata.* (Szeged 2014), 129–143.

⁴⁸ Ablonczy Balázs: *Keletre, magyar! A magyar turanizmus története* (Budapest, 2016).

⁴⁹ https://index.hu/tudomany/2018/02/21/arpad-haz_dns_genetika_kasler_miklos_finnugor/

⁵⁰ https://hvg.hu/itthon/201842_magyarsagkutatas_finnugor_rokonsag_kasler_nyelv_csapas

türk nyelvekkel áll rokonságban”.⁵¹ A döbrent tudományos és kulturális közvéleményre azóta naponta záporoznak a hírek a szittyakongresszusok, turáni társaságok, sámántalálkozók támogatására szétosztott közpénzmilliókról. Lezsák Sándor tavaly a Bugacon rendezett Ősök napja megnyitóján, Kásler Miklós társaságában meghirdette: „A múltat újra meg kell hódítani.”⁵²

⁵¹ https://hvg.hu/kultura/201837_magyar_ostortenet_turk_nyelvek_nepvandorlas_torokot_fognanak

⁵² [https://168ora.hu/itthon/lezsak-sandor-kas-](https://168ora.hu/itthon/lezsak-sandor-kasler-miklos-magyarorszag-kultura-tortenelem-172736)

A kalandozó csapatok portyái nyomán ezután számíthatunk az összehangolt hadműveletre: az óvodától, a Klik által kötelezővé tette iskolai egyentananyagtól kezdve ezt a tézist visszhangozzák majd a népszerűsítő történelem televíziós, rádiós és sajtóorgánumai, és ez fogja meghatározni a tudományos kutatás finanszírozását is.

Huj, huj, hajrá!

[ler-miklos-magyarorszag-kultura-tortenelem-172736](https://168ora.hu/itthon/lezsak-sandor-kasler-miklos-magyarorszag-kultura-tortenelem-172736)

páratlan oldal

www.es.hu

IRODALMI ÉS POLITIKAI HETILAP

**Kattintson
a www.es.hu-ra!
SMS-sel is
előfizethet!**

PUBLICISZTIKA,
FEUILLETON,
PRÓZA, INTERJÚ,
VERS, VISSZHANG,
KÖNYVKRITIKA,
MŰBÍRÁLAT,
GALÉRIA